

УДК 372

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ НЕГАТИВНИХ ПРОЯВІВ У ПОВЕДІНЦІ ДІТЕЙ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Пихтіна Н.П.

У статті на основі аналізу психолого-педагогічних досліджень обґрунтовується необхідність професійної підготовки фахівців дошкільної освіти до попередження негативних проявів у поведінці дітей.

Ключові слова: негативні прояви у поведінці дітей, попередження та профілактика, професійна підготовка, фахівці дошкільної освіти, професійна готовність до превентивної діяльності.

В статье представлены психолого-педагогические аспекты проблемы профессиональной подготовки специалистов дошкольного образования к предупреждению негативных проявлений в поведении детей.

Ключевые слова: негативные проявления в поведении детей, предупреждение и профилактика, профессиональная подготовка, специалисты дошкольного образования, готовность к превентивной деятельности.

On the basis of the analysis of psycho-pedagogical studies the author substantiates the necessity of professional training of preschool education specialists for prevention of children's behavior problems.

Key words: children's behavior problems, prevention and prophylaxis, professional training, preschool education specialists, professional preparedness for preventive measures.

В історії вивчення проблеми відхилень у поведінці поряд з питаннями факторів, що їх зумовлюють, аналізу особливостей та природи прояву девіацій, у психолого-педагогічній літературі обговорювалися різні аспекти виховання, перевиховання та корекції поведінкових відхилень у дітей, ключовими у низці яких залишалися проблеми професійної підготовки майбутніх педагогів до роботи з дітьми девіантної поведінки.

Ще на початку XVII–XIX ст. увагу найбільш відомих педагогів (А.Дистервег, Я.Коменський, І.Песталоцці, Ж.Руссо) привертала питання профілактики та усунення відхилень у поведінці учнів.

Проте до сер. XIX ст. сфера основних наукових пошуків зосереджувалася навколо факторів, що провокують виникнення злочинності та класифікації проявів девіантної поведінки. Лише наприкінці XIX – на поч. XX ст. у педагогічних ідеях вітчизняних та зарубіжних науковців простежуються думки, що пов'язані з необхідністю усунення відхилень у поведінці неповнолітніх шляхом активізації досліджень проблеми підготовки педагога до їх попередження й подолання. Аналіз стану проблеми професійної підготовки педагогів до превентивної роботи

демонструє недостатність вивчення одного з важливих її аспектів – підготовки фахівців дошкільної освіти до профілактики негативних проявів у поведінці дітей, оскільки саме вони є початковим етапом у формуванні стійких поведінкових відхилень, а зароджуються і виникають у дошкільному та молодшому шкільному віці. Наукове обґрунтування цієї важливої психолого-педагогічної проблеми зумовила *необхідність написання* даної статті, в межах якої висуваються та розв'язуються такі *завдання*:

1) обґрунтувати необхідність вивчення проблеми професійної підготовки майбутніх педагогів до профілактики відхилень у поведінці дітей;

2) проаналізувати існуючий досвід такої професійної підготовки фахівців у галузі дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі поняття “підготовка” трактується як формування та збагачення установок, знань і вмій, які необхідні індивіду для адекватного виконання специфічних завдань; досвід, здобутий у процесі навчання, практичної діяльності [4; 7].

Витоки розробки проблем професійної підготовки вчителя обґрунтовані у працях П.Блонського, А.Макаренка, С.Шацького та інших.

В якості головного завдання професійної підготовки вчителя С.Шацький розглядав оптимальне співвідношення між його теоретичними знаннями та практичними вміннями. Він сформулював такі напрямки підготовки майбутнього учителя: озброєння студентів уміннями, які потрібні для організації навчально-виховної роботи, її планування, управління та контролю, необхідність стимулювати потребу у самостійній роботі, у набутті знань, у самоосвіті [11].

П.Блонський наголошував на важливості у роботі з морально занедбанними дітьми наступних якостей педагога: витриманість та врівноваженість, уміння ставити перед дітьми чіткі, зрозумілі для них, складні, але посильні завдання, повагу до особистості дитини та розуміння психології дітей [3].

А.Макаренко визначав, що під час підготовки вчителя до роботи з попередження відхилень у поведінці на перше місце стають особистісні якості майбутнього учителя, наявність у нього спеціальних знань та вмінь. До особистісних якостей він відносив силу волі, витримку, спостережливість, увагу, послідовність дій, вимогливість, винахідливість, почуття гумору, виразність емоцій. А.Макаренко наполягав на необхідності вивчення у педагогічних інститутах особистісних можливостей кожного студента, оволодіння майбутнім учителем педагогічною технікою [5].

Цінний внесок у вивченні процесу підготовки учителя до майбутньої професійної діяльності привнесли Ф.Гоноблін, А.Леонтьєв, С.Рубінштейн [2].

Серед досліджень, присвячених професійній підготовці майбутнього педагога ключовими є ідеї В.Сластьоніна щодо створення ідеальної моделі педагога – професіограми, за якою можна вносити відповідні корективи у потрібному напрямку підготовки учителя, визначати функції педагогічної діяльності та вимоги до особистості учителя. Професіографічне вивчення праці учителя дозволило також В.Сластьоніну виділити цикл психолого-педагогічних дисциплін, як найбільш важливий у процесі підготовки студентів до педагогічної діяльності [8].

Професіографічний метод вивчення особистості і діяльності педагога розроблявся такими вітчизняними педагогами, як І.Зязюн, О.Мороз, Д.Ніколенко, М.Шкіль та ін. Проте ці професіограми і, розроблені на їх основі кваліфікаційні характеристики, не змогли повною мірою скласти основу для визначення змісту і технологій підготовки педагогічних кадрів, розробки типових навчальних планів і програм [2].

Професійна діяльність педагога дошкільного профілю вивчена значно менше, хоча їй приділяли увагу у своїх працях педагоги і психологи: Ш.Амонашвілі, Л.Артемова, Г.Беленька, А.Богуш, Л.Виготський, Д.Ельконін, В.Мухіна, Т.Поніманська та інші, в межах досліджень яких виявлено, що їй притаманні усі загальні риси педагогічної діяльності та особлива їх забарвленість, що пов'язана зі специфікою виховання й навчання дітей раннього і дошкільного віку [2].

Серед українських дослідників проблеми підготовки студентів ВНЗ до роботи з дітьми девіантної поведінки, профілактики відхилень у поведінці учнів заслуговують на увагу праці Т.Андрюшок (можливості підготовки майбутніх учителів до пропедевтичної

роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки) [1], В.Терещенко (використання принципу гуманізму у процесі підготовки майбутніх учителів до корекції відхилень у поведінці важковиховуваних учнів) [9].

Спеціальне дослідження проблеми підготовки студентів до роботи з неповнолітніми проведено М.Фіцулою. У змісті цієї підготовки автор виділив: наявність у студентів знань про помилки та недоліки сімейного виховання, наслідки неправильного виховання у сім'ї, основи виховної роботи з батьками з усунення таких недоліків, методи виправлення та перевиховання учнів, шляхи подолання важковихованості, особливості організації самовиховання важких підлітків [10].

Можливості та необхідність профілактичної роботи з підлітками розглядається у праці Ю.Юрички. Автор пропонує здійснювати теоретичну підготовку студентів до виховної роботи з неповнолітніми шляхом вивчення спецкурсу "Психолого-педагогічні основи профілактики дитячих правопорушень" і практичну через спільну діяльність студентів та учнів у літніх оздоровчих таборах [12].

О.Мешіна пропонує проблемний спецсеминар для учителів, який допоміг би у розвитку низки важливих якостей особистості учителя: гнучкість, толерантність у спілкуванні, вміння встановлювати контакт з учнями. Особлива роль у дослідженні відводиться аналізу впливу особистості учителя на розвиток особистості учня [6].

В існуючих дослідженнях професійну підготовку педагога визначають як цілеспрямований процес засвоєння знань та вмінь у вивченні педагогічних дисциплін; формування готовності студентів до педагогічної діяльності.

Професійна підготовка майбутнього педагога зумовлена процесом навчання у вищому навчальному закладі, що забезпечує оволодіння професійними та спеціальними знаннями, наявністю педагогічних та спеціальних умінь для ефективного вирішення педагогічних завдань, професійно значущими та предметно зумовленими особистісними якостями майбутнього вчителя, готовністю до майбутньої педагогічної діяльності, що враховує специфіку професійно-педагогічної праці. Тому основними компонентами професійної підготовки майбутнього вчителя є цілі, зміст та засоби професійної підготовки, діяльність та взаємодія студентів і викладача.

У психолого-педагогічній літературі поняття "професійна підготовка студентів" університету до роботи з дітьми девіантної поведінки розглядається як цілісний процес засвоєння й закріплення загальнопедагогічних і спеціальних знань, професійно-педагогічних умінь, навичок, якостей особистості, що зумовлюють ефективне вирішення завдань корекційно-виховної роботи з даною категорією осіб. Результатом цього процесу є сформованість готовності майбутнього фахівця до профілактичної діяльності в межах професії.

Спираючись на висновки науковців та результати власного наукового пошуку, розглядаємо готовність майбутнього педагога до попередження негативних проявів у поведінці дітей як особистісно-професійне утворення, що характеризується наявністю у педагога відповідної морально-психологічної позиції, яка

інтегрує професійний інтерес та виробничий обов'язок вихователя і стимулює потребу власного пошуку освітньо-виховних технологій попередження і подолання негативних проявів у поведінці дітей на основі набутих знань та практичного досвіду. Готовність складають цільовий, змістовий і технологічний компоненти.

Мотиваційний компонент готовності розглядаємо як особистісно-професійну спрямованість педагога до здійснення профілактики негативних проявів у поведінці дітей. Вона має характеризуватись відповідною морально-психологічною позицією педагога, що інтегрує його професійний інтерес, виробничий обов'язок, особистісні якості: громадянську відповідальність, доброзичливість, щирість, об'єктивність, вимогливість, рефлексивність та мотивує відповідну превентивну діяльність вихователя в межах заходів первинної, вторинної і третинної педагогічної профілактики.

Змістовий компонент розглядаємо як інформаційну основу готовності, яку складають загальні психолого-педагогічні та спеціальні профілактичні знання. Вона створює відповідне інформаційно-методичне підґрунтя для розуміння студентами сутності негативних проявів у поведінці дітей, як початкового етапу у формуванні у майбутньому стійких девіацій; етапів та механізмів формування поведінкових відхилень у дітей на основі розуміння різновидів негативних проявів, відхилень у поведінці; чинників детермінації негативних проявів у поведінці дітей дошкільного віку: криз психовікового розвитку (трьох та семи років), неправильних типів виховання в сім'ї, незабезпечення базових потреб дитини в увазі й любові, несприятливою адаптацією до закладу освіти.

Технологічний компонент готовності складають уміння й навички застосування вихователем набутих знань у практиці попередження й подолання негативних проявів у поведінці дітей.

Ураховуючи сутність і структуру готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми, що мають негативні прояви у поведінці, нами визначено зміст і структуру професійної підготовки студентів до попередження негативних проявів у поведінці дітей. Вона включає у себе загальноосвітню, психолого-педагогічну, спеціальну та практичну підготовку. Їх зміст визначається на основі загальноосвітнього стандарту та кваліфікаційної характеристики професійної підготовки фахівців дошкільної освіти; передбачає такий об'єм знань і вмінь, набуття якого було б достатнім для реалізації загальних освітньо-виховних цілей та спеціальних освітньо-профілактичних завдань.

Ми вважаємо, що окреслення змістових аспектів *фахової підготовки майбутніх вихователів до профілактики негативних проявів у поведінці дітей* має ґрунтуватися на висновках науковців щодо розуміння суті негативних проявів у поведінці дошкільників, механізмів формування відхилень у поведінці дитини, що базуються на розумінні суті психологічних та фізіологічних законів поведінки дітей, їх використанні для обґрунтування педагогічно недоцільних позицій дорослих у вихованні, як можливих чинників формування у майбутньому девіантної поведінки. Тому змістові аспекти професійної підготовки фахівців дошкільної освіти обґрунтовані, з одного боку,

переліком фахових дисциплін, вивчення яких передбачене навчальним планом спеціальності "Дошкільна освіта": загальна психологія, загальна педагогіка, дошкільна педагогіка, основи педагогічної техніки, педагогічна творчість, педагогічні технології в дошкільній освіті, вікова психологія, експериментальна психологія та психодіагностика, психологія девіантної поведінки. З іншого – змістом дисципліни "Профілактика негативних проявів у поведінці дітей", на вивчення якої відведено 108 години, з них 12 – лекційних, 16 – семінарських, 14 – лабораторних, 28 – індивідуальної роботи, 36 – самостійної роботи.

Зміст навчальної дисципліни "Профілактика негативних проявів у поведінці дітей" націлений на суттєве розширення знань майбутніх фахівців щодо природи негативних проявів у поведінці дитини; механізмів їх формування, чинників, що забезпечують трансформування негативних проявів у педагогічну занедбаність та важковиховуваність; особливостей попередження та подолання відхилень, що обґрунтовані на результатах сучасних досліджень різних галузей знань, забезпечуючи її поліпрофесійність.

Тому перелік тем з навчальної дисципліни об'єднаний у чотири змістові модулі. Модуль 1 – "Комплексна психолого-педагогічна профілактика негативних проявів у поведінці дітей", націлений на з'ясування суті, рівнів, напрямків профілактики, особливостей організації профілактичної роботи з дошкільниками, їх сім'ями, технології розробки програм профілактики найбільш поширених негативних проявів у поведінці дошкільників. Модуль 2 – "Попередження та подолання негативних проявів у поведінці дошкільників, що зумовлені кризами їх психовікового розвитку", передбачає розуміння суті криз психовікового розвитку, як чинників негативних проявів, особливостей їх подолання. Модуль 3 – "Попередження та подолання негативних проявів у поведінці дошкільників, що зумовлені дефіцитом уваги та неправильним виховання у сім'ї", спрямований на формування у майбутніх фахівців готовності до системної інтерпретації поведінки дитини, чинників виникнення негативних проявів у поведінці дітей дошкільного віку на основі розуміння суті психологічних законів поведінки людини. Модуль 4 – "Попередження та подолання негативних проявів у поведінці дошкільників, що зумовлені несприятливою адаптацією до закладу дошкільної освіти", націлює на розуміння суті адаптації, її типів, фаз, негативних наслідків та їх ролі у виникненні негативних проявів у поведінці дошкільників.

Формування *технологічного компоненту* професійної підготовки студентів університету до профілактики негативних проявів у поведінці дітей здійснювалось через *реалізацію методичних аспектів* навчально-пізнавальної діяльності студентів, що відповідають цілям професійної підготовки та співвідносяться з її змістом.

Окреслення та реалізація методичних аспектів зумовлена, з одного боку, вимогами освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця з дошкільної освіти до здійснення профілактичної діяльності з дітьми, що мають негативні прояви у поведінці, з іншого – логікою і змістом базової та дотичних навчальних дисциплін. Ураховуючи предмет, мету, завдання їх вивчення та визначаючи методику читання лекцій,

ми виходили з того, що традиційна форма буде малоефективною. Грунтуючись на нових акцентах ролей викладача (викладач – не той, хто навчає, а той, у кого навчаються) і студента (студент – не той кого навчають, а той, хто навчається) в межах лекційного модуля, тривалий час апробувалися та засвідчили свою ефективність різноманітні комбінації інтерактивних технологій (Т.Піроженко) на основі попереднього опрацювання студентами текстів лекцій до курсу (лекції з презентаціями, лекції в парі, лекції з помилками з елементами бесіди та дискусії, складання опорних схем).

В якості умови ефективного розв'язання окреслених у межах семінарських занять практичних завдань є використання інтерактивних технік (акваріум, паралель, консультаційна група тощо).

Практичним завданням, виконання якого вимагало від студентів узагальнення і систематизації отриманих знань та практичного їх використання у роботі з профілактики негативних проявів у поведінці дітей є розробка програм профілактики такої поведінки, що зумовлена кризами їх психовікового розвитку, дефіцитом уваги, неправильним вихованням у сім'ї, несприятливою адаптацією дитини до закладу дошкільної освіти. Така робота є груповою творчою діяльністю, що здійснювалася в межах годин індивідуальної роботи студентів та зараховувалася за умови отримання окресленої навчальною програмою відповідної кількості балів.

Для розгляду, аналізу і захисту розроблених програм відводились години семінарських і лабораторних занять. Програма подавалася для ознайомлення іншими студентами за тиждень до захисту до ресурсного центру у надрукованому та електронному варіантах. У межах семінарського заняття здійснювалось представлення програми: обґрунтування її актуальності, окреслення мети і завдань, концептуальних засад, окреслення найбільш поширених форм вияву такої поведінки, аналіз їх чинників, визначення змісту, ресурсного забезпечення, вимог до виконавця, можливостей реалізації, очікуваних результатів.

У межах лабораторних занять передбачене представлення окремих (на розсуд авторів, але бажано найбільш цікавих чи складних у реалізації) діагностичних процедур та форм роботи, представлених у програмі. Обов'язковість електронного варіанту розробленої програми надає можливість студентам обмінятися розробленими програмами профілактики негативних проявів поведінки дошкільників, що зумовлені різними чинниками, а їх колективне обговорення забезпечить розуміння логіки і змісту кожної програми; складе відповідну змістовно-методичну готовність студентів до виконання різноманітних превентивних завдань на етапі психолого-педагогічної та стажувальної практик у ДНЗ.

Окреслюючи інформаційно-методичні аспекти формування компонентів готовності студентів університету до роботи з дітьми, що мають негативні прояви у поведінці, ми спиралися на окремі аспекти системи підготовки майбутнього вчителя, які були визначені В.Сластьоніним, будувалися на системно-дільнісному підході та передбачали:

- особистісно-професійну діагностику, яка б надавала можливість встановити рівень готовності майбутнього фахівця до здійснення корекційно-

виховної роботи з дітьми, що мають негативні прояви у поведінці та, відповідно до цього будувати процес професійної підготовки майбутнього фахівця;

- використання інноваційних технологій навчання, що допоможе активізувати навчально-пізнавальну діяльність студентів університету під час теоретичної та практичної підготовки, допоможе студенту усвідомити складність та важливість проблеми раннього подолання негативних проявів у поведінці дітей та буде запорукою формування мотивації на подальшу превентивну роботу;

- інтенсивне використання можливостей педагогічного тренінгу та інших інноваційних технологій навчання з метою формування особистісно-професійних якостей, знань та умінь педагогічної профілактики, необхідних для вдалого вирішення завдань корекційно-виховної роботи;

- наповнення змісту психолого-педагогічних дисциплін темами з питань корекційно-виховної роботи з дітьми, що мають відхилення у поведінці, створення можливостей для творчого використання нових превентивних знань і вмінь на практиці;

- процес підготовки повинен проводитися поетапно протягом усіх років навчання під керівництвом викладача, особливо під час вивчення фундаментальних фахових дисциплін "Дошкільної педагогіки", "Сучасних педагогічних технологій в дошкільній освіті", "Основ педагогічної техніки", "Педагогічної творчості"; усіх видів системи безперервної педагогічної практики, в межах різних форм науково-дослідної роботи студентів.

Результатом підготовки студентів університету до роботи з дітьми, що мають негативні прояви у поведінці, є відповідний рівень сформованості у студентів університету готовності до означеної професійної діяльності.

Висновки. Таким чином, дані теоретичного вивчення проблеми негативних проявів у поведінці дітей, аспектів підготовки майбутніх педагогів до роботи з такими дітьми дозволили зробити висновок про необхідність урахування конкретних соціально-культурних реалій сучасної України у процесі побудови системи підготовки педагога до роботи з дітьми, що мають відхилення у поведінці. Причому з дітьми старшого дошкільного віку, оскільки саме на цьому віковому етапі зароджуються негативні поведінкові прояви, і саме цей етап є найбільш сприятливим для ускладнень ситуативних негативних проявів та їх трансформацій у педагогічну занедбаність та важковиховуваність. Тобто виникнення негативних проявів у поведінці дітей варто розглядати в якості початкового етапу у формуванні в майбутньому стійких поведінкових відхилень у дітей.

Поняття *професійна підготовка студентів університету до роботи з дітьми девіантної поведінки* розглядається науковцями як цілісний процес засвоєння та закріплення загальнопедагогічних і спеціальних знань, професійно-педагогічних умінь, навичок, якостей особистості, що зумовлюють ефективне вирішення завдань корекційно-виховної роботи з даною категорією осіб. Результатом цього процесу є сформованість готовності майбутнього фахівця до профілактичної діяльності в межах професії.

Спираючись на висновки науковців та результати власного наукового пошуку, розглядаємо готовність

майбутнього педагога до попередження негативних проявів у поведінці дітей, як особистісно-професійне утворення, що характеризується наявністю у педагога відповідної морально-психологічної позиції, яка інтегрує професійний інтерес та виробничий обов'язок вихователя і стимулює потребу власного пошуку освітньо-виховних технологій попередження і подолання негативних проявів у поведінці дітей на основі набутих знань та практичного досвіду. Її складають цільовий, змістовий і технологічний компоненти.

Тож зміст підготовки студентів до роботи з дітьми, що мають відхилення у поведінці включає загальноосвітню, психолого-педагогічну, спеціальну та практичну підготовку, що визначається на основі загальноосвітнього стандарту і кваліфікаційної характеристики професійної підготовки фахівців дошкільної освіти й має забезпечувати цілеспрямоване формування знань, умінь, навичок превентивної діяльності в закладах дошкільної освіти.

Література

1. Андрюшок Т. А. Пропедевтична робота з підлітками, схильними до девіантної поведінки, на уроках трудового навчання у загальноосвітній школі / Т. А. Андрюшок. – Херсон, 2002. – 256 с.
2. Беленька Г. В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу : монографія / Г. В. Беленька. – К., 2011. – 320 с.
3. Блонский П. П. Трудные школьники / П. П. Блонский. – М., 1930. – 131 с.
4. Краткий психологический словарь / сост. Л. А. Карпенко ; под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1985. – 431 с.
5. Макаренко А. С. О моем опыте / А. С. Макаренко // Пед. соч. : в 8 т. – М. : Педагогика, 1984. Т. 4. – 1984. – С. 248–266.
6. Мешина О. Н. Воспитывающее влияние личности учителя на педагогически запущенных школьников : дисс. ... канд. пед. наук / Мешина О. Н. – М., 1985. – 185 с.
7. Педагогическая энциклопедия : в 4 т. – М., 1964.
8. Слостенин В. А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В. А. Слостенин. – М. : Просвещение, 1976. – 60 с.
9. Терещенко В. І. Система профілактики правопорушень серед дітей і підлітків засобами гуманізації сучасної школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Терещенко В. І. – К., 1997 – 23 с.
10. Фицула М. Н. О подготовке студентов к работе с “трудными” детьми / М. Н. Фицула // Подготовка студентов к воспитательной работе в школе. – Минск, 1973. – С. 214–225.
11. Шацкий С. Т. Острые вопросы педагогического образования / С. Т. Шацкий // Избр. пед. соч. : в 2 т. – М. : Педагогика, 1980. Т. 2. – 1980. – С. 312–323.
12. Юричка Ю. П. К вопросу подготовки студентов педвуза к воспитательной работе с трудными подростками в общеобразовательной школе / Ю. П. Юричка // Система воспитательной работы в педвузе и формирование личности учителя. – Магнитогорск, 1980. – 73 с.